

Aplec de Sant Salvador

Margalef (Priorat)

---

1. Identificació de la festa

Les ermites havien estat en el passat els llocs de culte preferent per a l'expressió de la religiositat popular –individual i col·lectiva– i un indret on se celebra festa. L'aplec de Sant Salvador de Margalef, el primer dia de la festa major d'estiu del poble, esdevé una celebració que funciona com a espai de trobada entre el veïns de Margalef i aquells que hi mantenen algun tipus de vincle. Tots participen i s'integren dins l'espai de la festa a l'ermita, la qual té el seu eix central en la part de l'entreteniment i del joc popular.

Envoltada de xiprers, i aprofitant una balma, s'alça l'ermita dedicada a sant Salvador, denominació popular de la festa de la Transfiguració del Senyor. Està situada a uns tres quilòmetres i mig del poble de Margalef i és un dels punts d'accés per recórrer tota la serra de Montsant.

El paratge havia estat, des d'antic, zona de recolliment eremític. Malgrat que no es compta amb cap testimoni documental, les fonts orals i els vestigis del que havia estat la casa de l'ermità així ho demostren. L'ermita fou construïda al segle XVI, repenjada a la roca, i és de petites dimensions. Després de l'incendi que va patir el 1936, va ser refeta, i posteriorment l'exterior fou revestit de pedra i pintat el seu interior. A l'esquerra de l'entrada hi ha unes escales que ens permeten pujar al que era antigament la casa de l'ermità, també construïda dins la roca, i accedir al terrat cobert que hi ha per damunt de l'ermita, on es pot tocar una campana feta amb la punta d'una bomba de la Guerra Civil i que ens recorda el pas del front de guerra per Montsant.

La llegenda –recollida per R. Violant i Simorra– explica que, al comú a les troballes de les marededéus trobades que ubiquen la construcció de les ermites, també sant Salvador va ser trobat per un pastor a la cova del Carbó. I com que era massa amunt, baixaren la imatge a baix, però sempre la tornaven a trobar a dalt, fins que decidiren fer-li l'ermita allí prop d'on fou trobat, sota una gran balma.

Molt a prop de l'ermita hi ha la plaça de la font, d'aigua gelada, que mai no s'ha estroncat. En aquest lloc, sota l'ombra dels plàtans, actualment hi ha habilitada una àrea de lleure, amb taules i llocs adequats per a fer-hi foc, que és l'escenari principal de l'aplec de Sant Salvador.

Des del 2002, l'ermita i el seu entorn estan integrats dins el límit del Parc Natural de la Serra de Montsant, el qual procura per la conservació de l'entorn i compatibilitzar-lo amb l'ús públic de l'indret, ja que les ermites són espais amb un atractiu de visitants important.

2. Història de la festa

El poble de Margalef és molt devot a sant Salvador i aquesta devoció s'ha expressat tradicionalment tant de manera individual com col·lectiva. Antany, si hom es feia mal al cap, braços, cames, peus, etc., feia fer al cerer del poble un membre d'aquests modelat en cera i el portava a l'ermita com a presentalla de regreiciament. Si el malat era un infant, quan guaria hi portaven un vestidet seu com a ofrena. De fet, encara ara se li fan dir misses de pregària o de regreiciament i s'hi posen ciris encesos per demanar algun favor individual.

La gent de Margalef acostuma a anar a l'ermita amb motiu de les seves dues celebracions principals: per Sant Marc, el 25 d'abril, i per Sant Salvador, el 6 d'agost.

Antigament, la festivitat de Sant Marc iniciava tot un seguit de ritus –les processons de les lletanies– en què es demanava l'ajut diví pels fruits del camp pendents de la sega i la recol·lecció, i especialment hom suplicava perquè els insectes, les llagostes i alguns altres paràsits no malmetessin els conreus, dels quals depenia el benestar econòmic de la comunitat. Aquell dia es pujava en processó i durant el camí s'anaven cantant lletanies. Quan s'arribava a l'ermita, després de l'ofici, la gent es quedava a dinar i en acabar sovint hi havia ball. A la tarda es tornava al poble en processó també, la qual, en passar pel cementiri del poble, s'aturava i dedicava una oració als difunts.

La festa principal de l'ermita és el 6 d'agost, quan s'hi acudeix per a celebrar-hi l'aplec amb motiu de la festivitat del sant. En el passat, l'anada a l'ermita es feia pel camí vell –actualment sender practicable– i en romiatge, a peu o acompanyats dels animals de treball, que lluien el cabeçó adornat amb rames de pi i de boix. Els majorals de totes les confraries del poble arboraven la bandera respectiva ben desplegada a l'anada i tornada de la processó. Sembla ser també que fins i tot alguns devots hi anaven descalços com a prometença personal feta al sant, i que a les cases on havia nascut un xiquet, el primer any, l'home de la casa el pujava a collibè, a peu, fins a dalt a l'ermita.

Un dels cants que s'interpretava tant a la primavera com a l'estiu tot pujant a Sant Salvador era:

«Deu-nos aigua, gent de la glòria.
Deu-nos aigua, misericòrdia.
Deu-nos aigua, que prou nos convé.»

La diada consistia en la celebració de la missa a l'interior de l'ermita, que finalitzava amb els cant dels goigs del sant, i llavors es feia un gran esmorzar. Acabat l'àpat, era el moment dels jocs i les cançons. Cap al migdia es tornava al poble.

3. Característiques actuals, elements i implantació de la festa

L'aplec de Sant Salvador pren una dimensió major a partir de la dècada de 1960, donat que la presència de veïns és més alta durant l'estiu i passa a potenciar-se com a festa major d'estiu la festivitat de Sant Salvador. L'anada a l'ermita esdevé, així, el primer acte del programa de la festa major.

La diada en l'actualitat continua sent una celebració molt popular i manté la dinàmica d'aplec que l'ha caracteritzada tradicionalment, reforçant especialment els elements de diversió col·lectiva.

Des de l'habilitació total de la pista –que arriba fins a peu de l'ermita cap als anys 1980–, l'anada a l'ermita és majoritàriament en vehicle; tot i així, la diada exigeix aixecar-se d'hora i pujar per agafar un bon lloc. Cap a les 10 del matí hi ha l'ofici religiós, ara a l'exterior i amb la imatge de Crist Salvador presidint la cerimònia. En finir l'eucaristia es canten els goigs, que, en no tenir-ne de propis del lloc, se'n canten uns de dedicats a sant Salvador en castellà –i de fet, diuen que si algú els traduís no els sabrien cantar.

A continuació, tothom es dirigeix a la zona de lleure, on per famílies s'han distribuït les taules i fogons, i ja han començat a preparar l'esmorzar. A la plaça on hi ha la font es prepara la taula de les autoritats, on sempre hi ha algun convidat institucional. L'esmorzar és a base de carns a la brasa, amanides, cocs, bon vi i mistela que es va compartint.

Acabat aquest àpat col·lectiu, tothom es trasllada a la plaça on hi ha la font de Sant Salvador, on té lloc el pregó que pronuncia l'alcalde del poble i que dóna la sortida a la festa major.

La gent està asseguda als pedrissos i bancs de pedra que hi ha l'entorn de la plaça i és el moment de començar tot un seguit de jocs tradicionals. Prèviament, però, comença amb una cantada que inclou un repertori de cinc o sis cançons populars que es canten en rotllana.

Es tracta majoritàriament de jocs d'adults i de joves, si bé n'hi ha que hi participen els nens i nenes. Els jocs se succeeixen de manera espontània i a partir de la proposició d'alguns dels participants. Sembla ser que per Sant Marc també se'n fan alguns, però no de manera tan extensa, atesa que aquesta festivitat és estrictament local i només hi participa la gent que viu sempre al poble.

Diades festives com els aplecs són escenaris excepcionals per afavorir les manifestacions lúdiques i d'entreteniment. A Sant Salvador, els jocs a la plaça tenen un protagonisme rellevant i són considerats com a tradicionals pels seus participants («Sempre s'ha fet», afirmen). Són jocs que la majoria es repeteixen any rere any i que es van transmetent: els petits i joves els han vist fer als grans, i ells, quan són adults, repeteixen davant dels seus fills.

Estirar la corda

Aquest és un divertiment molt típic dels dies d'aplec i altres celebracions. Es formen dos grups, cadascun es col·loca a un extrem de la corda i, al senyal, tots estiren fins que un aconsegueix arrossegar l'altre equip, i, per tant, guanyar el joc. Se'n fan diverses partides en funció de diferents modalitats: casats –o amb parell– vs. solters; veïns-forasters; homes-dones; grans-joves...

Joc de la bitlla

Un grup de persones s'asseu en rodona i amb les cames doblegades, de manera que deixa un espai al mig del cercle, on es col·loca dempeus una persona. La persona dreta es deixa caure i els que estan asseguts la fan rodar amb les mans en una direcció i cada cop més ràpid. El joc comença amb nens i acaba fent-se amb els adults.

Mantejar

Un grup de persones, unes davant les altres, s'agafen amb els braços i van «mantejant» aquells que s'hi tiren al damunt. A Sant Salvador s'aprofita un marge, des d'on es llença la persona, que és mantejada fins acabar de recórrer tota la filera de braços i surt. El joc també comença fent-se amb nens i acaba amb adults.

Jocs de saltar

Durant la diada es practiquen diverses modalitat de jocs de saltar.

N'hi ha un en què dues persones s'estiren a terra i ajunten cadascuna una de les cames formant una mena de creu. Es tracta de saltar per damunt amb les cames ben obertes per tal no prendre mal.

Una altra joc més acrobàtic és quan una persona ve corrent ràpid i n'hi ha dues que l'esperen i amb el braços l'ajuden a fer una tombarella. Del que es tracta és que caigui dempeus.

Finalment també es salta a la corda. S'agafa una corda per cada extrem amb les mans i de manera individual o en grup es va entrant i saltant. Durant la festa tant hi entren a saltar els adults com els xiquets. Implica habilitat i lleugeresa perquè quan és un adult qui hi entra, la corda gira més ràpid. S'entra en parelles, es salta al peu coix, saltant i els que remenen fan parar la corda dalt, etc. Quan salten els més petits, entre d'altres jocs, primer els que remenen els hi fan un balanceig suau perquè el xiquet no s'enganxi, i es salta la corda tot dient «Barqueta una...», «Barqueta dos...».

Fer torres

Es tracta de fer construccions humanes de tres pisos normalment. A la base, fent pinya, hi ha el grup de persones que aguanten els tres que pugen i damunt seu encara s'hi enfila un altre. Tots els testimonis entrevistats recorden que

aquesta havia estat un pràctica que ja feien els seus avantpassats i que sempre s'havia fet.

El borinot o la mosca

Aquest és un joc d'adults i és un dels més populars que sovint es fa durant la diada de l'aplec, tot i que no cada any, ja que depèn de si «algú la pren»: vol dir que uns quants adults es van picant per veure si un s'enganxa i llavors comença el joc. Aquest joc d'endevinar, a Margalef s'ha practicat en dues modalitats.

Actualment es juga al borinot de la manera següent: hi poden participar tants com nois com vulguin. N'hi ha un que paga i que es posa amb la mà esquerra per sota l'aixella dreta, i amb la mà dreta es tapa els ulls, i tots els altres es posen a la seva esquena. Entre aquests es decideix qui picarà la mà del que paga. Llavors, aquest jugador li pega un cop molt fort al palmell de la mà que li passa per sota l'aixella i acte seguit tots comencen a dir «—Zzzzzz», fent un gest característic amb el dit índex de la mà per davant la cara de qui ha d'endevinar qui l'ha pegat. En cas que ho endevini, canvia de lloc, i sinó, continua pagant el mateix.

Aquest havia estat un joc, tradicionalment, d'adults, si bé l'any 2010 s'estrenen noves modalitats i es fa la versió segons grups d'edats: adults, joves i nens.

Als anys 1960, però, hem recollit que es jugava a un altre tipus de borinot i que tenia un altre desenvolupament. Hi jugaven els adolescents i només hi podien jugar tres persones, que es posaven juntes una al costat de l'altra, amb les cames obertes i tocant-se turmell contra turmell. El del mig era el borinot i portava com a distintiu una boina al cap, i amb les mans es tapava el nas i brunzia com un borinot. Els del costat tenien una mà a la galta que dóna contra el del mig i un braç lliure. El borinot començava a brunzir i en un moment, de manera ràpida, li pegava una galtada a un dels del costat. Aquest, a més de tenir la mà ben col·locada perquè el mastegot del borinot no li agafés ni la galta ni l'orella, amb la mà lliure li havia de treure ràpidament la boina del cap. Si el borinot perdia la boina, havia de canviar el seu lloc.

Tots aquests jocs van succeint-se un darrere l'altre sense parar, i cap a les 3 de la tarda la gent comença a baixar cap al poble. Fins fa pocs anys la diada acostumava a acabar amb una tradicional guerra d'aigua que l'actual alcalde va prohibir, perquè era tradició que aquest acabés dins la font. Fora de guió, però, el joc continua fent-se.

Dades de participació dels darrers cinc anys

La festa és d'àmbit local, tot i que, a diferència de l'altra festivitat celebrada a l'ermita per Sant Marc, de caire molt més familiar, l'aplec per Sant Salvador es fa ressò de la quantitat de persones que aquest dia són al poble estiuejant, sigui perquè hi mantenen algun tipus de relació familiar o no. Al poble hi ha censades poc més d'un centenar de persones; a l'estiu, però, aquesta població

augmenta considerablement i és habitual que el dia de l'aplec a l'ermita s'hi reunixin més de 200 persones.

Aquest índex de participació és el que s'ha mantingut en les darreres dècades, especialment a partir de l'impuls que la festa experimenta a partir de la dècada de 1960, ja que aprofita la presència de nombrosos veïns al poble durant el període estival. De fet, durant les darreres dècades l'anada a l'ermita no sempre s'ha fet el mateix dia 6 d'agost, sinó que es trasllada prop del cap de setmana per facilitar la vinguda de tots aquells que tenen algun tipus de vincle amb el poble però que ja no hi viuen de manera permanent. Succeeix, doncs, que Sant Salvador pren la funció de festa major d'estiu, i ha acabat tenint més força que la pròpia festa major de Margalef, dedicada al patrocini de sant Miquel Arcàngel (29 de setembre).

4. Responsable de l'organització

No existeix formalment cap entitat o comissió organitzadora de l'aplec. Les dones del poble es preocupen de la neteja de l'ermita i l'Ajuntament, del manteniment de l'entorn.

Per a qualsevol consulta, es pot contactar directament amb l'Ajuntament de Margalef: 977 819 167.

5. Fonts de consulta

Informacions extretes de les entrevistes orals a informants: Pere Pinyol (1951) Miquel Amill (1942), Lola Nogués (1927), i Pilar Domingo i Zoila Franch (d'edat desconeguda, entrevistades el 1994).

PALOMAR, S.; SOLÀ, M. *Puix en alt lloc sou posada. Ermites i santuaris. Indrets de devoció popular al Priorat*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 2001

VIOLANT I SIMORRA, R. *Etnografia de Reus i la seva comarca*. Barcelona: Alta Fulla, 1990

Treball de camp per l'aplec del 6 d'agost de 1994 i de 2009.

Redacció: Montserrat Solà